

УДК 330.012.8:338.012

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ ЧОРНОЇ МЕТАЛУРГІЇ УКРАЇНИ НА ОСНОВІ РЕСУРСНИХ ФАКТОРІВ

Шевчук Н.В., Смирнов Є.В.* , 2013

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Представлені результати аналізу рівня конкурентоспроможності національного металургійного виробництва порівняно зі світовими лідерами галузі на основі ресурсних факторів. Визначені причини кризового стану вітчизняних металургійних підприємств та сформовані основні першочергові напрямки їх стратегічного розвитку.

Ключові слова: *металургійні підприємства, ресурсні фактори, конкурентоспроможність, кризовий стан, ринок металопродукції.*

Постановка проблеми. Металургійний комплекс України виступає одним із базових елементів економіки держави. Металургія – основний донор бюджету, головний постачальник валюти в Україну. У докризовий період частка металургійного виробництва у валовому внутрішньому продукті (ВВП) України становила 27%. Більше 40% валюти надходило в державу від металургів. З діяльністю металургії мають прямий і зворотний зв'язок енергетика, вуглевидобуток, машинобудування, будівництво, фінансова сфера і т.д. Сьогодні галузь забезпечує близько 500 тисяч робочих місць в найбільш густонаселених регіонах України. До недавніх пір металургійна промисловість України за обсягами виробництва посідала сьоме місце в світі [1].

Головними чинниками, що зумовили характер і принципи розвитку металургійних підприємств протягом останнього десятиріччя, стали корпоративна революція в галузі, перехід прав власності на стратегічні підприємства у приватні руки і втрата державою керованості не тільки гірничорудними та металургійними гігантами, а й підприємствами середньої ланки. Виникла парадоксальна ситуація: реверс влади, коли вже не держава керує, спрямовує діяльність галузі в бажаному для нього напрямку, виходячи виключно з державних інтересів, а навпаки - власники підприємств почали готувати і забезпечувати прийняття державних рішень на користь власних корпоративних інтересів, які в більшості своїй не збігалися з національними. Результатом такої політики в державі стало майже катастрофічне погіршення конкурентної позиції металургійних підприємств України вже з самого початку світової економічної кризи, що автоматично позначилося на фінансовій стабільності та конкурентоспроможності держави в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Враховуючи особливе значення чорної металургії для вітчизняної економіки, в науковій літературі та в прикладних роботах проблемам розвитку та структурної модернізації чорної металургії приділяли увагу такі вітчизняні вчені та фахівці, як С. Воробйов, Г. Єфіменко, В. Клименко, В. Кисіль, А. Лосєва, В. Мазур, Ю. Макогон, А. Мінаєв, В. Нікіфорова, В. Нещадим, О. Собкевич, В. Саморай, М. Цимбал. Названі фахівці зробили значний внесок у дослідження проблем економічного розвитку та модернізації металургійної промисловості. Водночас, недостатньо дослідженими залишилися питання оцінювання рівня конкурентоспроможності національних підприємств чорної металургії порівняно із світовими суб'єктами господарювання та визначення першочергових напрямків щодо її забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Національне металургійне виробництво сьогодні має цілий комплекс глобальних взаємопов'язаних проблем і особливостей, які в силу об'єктивних і суб'єктивних причин накопичувалися і не вирішувались цілими десятиліттями. Без їх вирішення Україна, маючи величезні запаси залізорудної сировини, вугілля та флюсів і володіючи поки ще досить потужним виробничим потенціалом, може в перспективі остаточно виявитися сировинним додатком високорозвинених країн. В якості аргументації даної тези представимо результати оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємств чорної металургії за низкою пріоритетних для галузі ресурсних факторів.

---

* © **Шевчук Н.В.** – к.е.н., доцент, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана».

© **Смирнов Є.В.** – старший викладач, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана».

Сировинна база та паливно-енергетичні ресурси. Україна є крупною мінерально-сировинною базою залізних руд, яка посідає 2-ге місце серед 98 країн за часткою у загальному обсязі світових запасів, що складає 14,5%, а у перерахунку на чисте залізо 4-е місце (рис. 1).

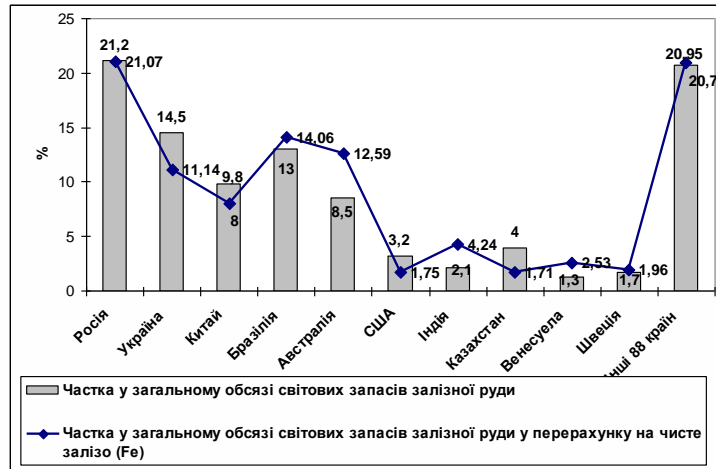

Рис. 1. Показники розподілу світових запасів залізної руди [2].

Більшість родовищ залізних руд в Україні мають більш ніж столітній термін експлуатації, протягом якого була відпрацьована найбільш багата частка запасів, що на даний момент обумовлює зниження якості залізорудної сировини, яка в основному є гідною для забезпечення традиційного мартенівського виробництва та не зовсім відповідає сучасним вимогам порошкової та електрометалургії. На фоні порівняно низького вмісту заліза у сирій руді (родовища України – 30 – 40%, Росії – 50 – 60%, Австралії – 60 – 70%, країнах Південної Америки – 45 – 60%) на вітчизняних гірничо-збагачувальних комбінатах використовуються застарілі технології збагачення залізорудної сировини. Відтак, вміст заліза у залізорудному концентраті українського виробництва становить 62 – 64%, тоді як на світовому ринку конкурентоспроможною є залізорудна продукція з вмістом заліза 67 – 68%. В результаті, середній вміст заліза у доменній шихті на досліджуваних вітчизняних металургійних підприємствах – 55,5 – 56,8%, зарубіжних – 65 – 67%.

Щодо родовищ коксованого вугілля, то його запаси в Україні зменшуються, при цьому видобуток значно дорожчає. Крім того, вугілля для коксування, що видобувається в Україні, містить 2,0 – 2,3% сірки, 36% і більше попелу, та їх використання в шихті для коксування є практично неможливим без додавання більш якісних імпортованих сортів вугілля. В Україні кількість коксохімічних заводів є більшою ніж потреби вітчизняного металургійного виробництва, однак більшість з них використовують застарілі енерговитратні технології та обладнання. Власного коксованого вугілля для завантаження усіх коксохімічних виробництв не вистачає. Тому для виробництва сталі на рівні 40 млн т./рік необхідно імпортувати 3,5 – 5,0 млн тон коксованого вугілля з Росії, Польщі та інших країн, а це високі фінансові витрати [1].

Відповідно до експертних оцінок витрати на сировину та матеріалі в процесі виробництва квадратної заготовки із конвертерної сталі в Україні на 7 – 30% вище ніж у Росії [1]. Результати аналізу наскрізних витрат на виробництво прокату у вартісному виразі, дозволили спеціалістам дійти висновку, що у 2011 р. на вітчизняних металургійних підприємствах вони перевищили 2 млрд. грн., при цьому 49,2% припадає на технологічне паливо (кокс) [3]. Витрати коксу на 1 т. прокату на вітчизняних металургійних підприємствах є більшими ніж на російських на 22,1%, японських – на 77,1%, американських (США) – на 94,4% (табл.1). Витрати на паливно-енергетичні ресурси в структурі собівартості металопродукату складають 50%, тоді як у промислово розвинених країнах цей показник становить 20% [4].

**Техніко-економічні показники розвитку підприємств чорної металургії України
порівняно з розвиненими країнами світу [1 – 5]**

Показники	Росія	США	Японія	Україна
1. Структура сталеплавильного виробництва				
- киснево-конверторний	64,2	51,1	73,6	68,7
- електросталь	27,9	48,9	26,4	5,9
- мартенівський спосіб	7,9	-	-	25,4
- частка безперервного литва	79,0	98,0	100,0	41,3
2. Витрати сталі на виробництво 1 т. прокату, кг./т.	1200	1150	1095	1250
3. Усереднений коефіцієнт витрат на виробництво 1 т. прокату, кг./т.				
- залізрудних матеріалів	1480	1010	1070	1640
- коксу	425	267	293	519
- чавуну	814	642	726	866
- лому	446	677	488	490
4. Співвідношення виробництва готового прокату до виплавки сталі, %	87,4	94,0	89,2	78,3
5. Усереднений рівень виплавки сталі на 1-го працюючого, т./особу	150	400	630	106,1
6. Середній рівень оплати праці, дол./люд-год.	3,8	32	34	1,78

Високий рівень енергомісткості виробництва, неефективне споживання паливно-енергетичних ресурсів призводять до значних витрат природного газу, збільшуючи залежність металургійних підприємств від імпорту енергоресурсів. Енергомісткість виробництва чавуну на українських металургійних підприємствах на 30 % вища, ніж на провідних підприємствах світу.

Особливо енергомістким є мартенівське виробництво сталі, витрати енергоресурсів при цьому майже у 5 разів (а природного газу в 15 разів) більші, ніж при конвертерному виробництві. Щорічно вітчизняні металургійні підприємства споживають 6-7 млрд. куб. м газу, тоді як більшість світових виробників вже давно відмовилися від використання цього енергоносія, впровадивши технології зжигання пиловугільного палива. Крім того, споживання коксу на тонну виплавленого чавуну на вітчизняних металургійних підприємствах складає 500–550 кг, тоді як середня норма у світі становить 270–300 кг [6, с.120]. Енергомісткість виробництва тони сталі в Україні становить 840 кг. умовного палива, тоді як в країнах ЄС цей показник у 1,9 рази нижче [7].

Техніко-технологічні ресурси. Рівень зносу металургійних агрегатів на вітчизняних промислових підприємствах становить в середньому більше 60%, а за окремими групами обладнання – мартенівські печі, прокатні стани – до 80% [4]. Понад нормативні терміни експлуатуються 89% доменних печей, 87% мартенівських печей, 26% конверторів, майже 90% прокатних станів, 54% коксових батарей [8]. Утримання морально застарілого та зношеного устаткування (мартенівських печей, енергомісткого обладнання аглофабрик, збагачувальних підприємств, прокатних цехів, доменних печей, тощо) призводить до зниження прибутковості металургійного виробництва. Неefективно використовуються виробничі потужності, зокрема, у доменному виробництві з наявних 36 печей у 2011 р. використовувалося лише 28, при виробництві сталі з 15 наявних електропечей у 2012 р. експлуатується лише 7 [6, с.122]. У посткризовий період рівень завантаження виробничих потужностей на вітчизняних металургійних підприємствах традиційно поступається світовому показнику. Особливо помітно ця тенденція проявилася у 2012 р., що свідчить про втрату конкурентних позицій української металопродукції. Так, якщо рівень завантаження металургійних потужностей у світі у 2012 р. скоротився порівняно з 2011 р. на 0,4% до 76,5%, то в Україні цей показник знизився на 6,3% до 69% [10].

Одним із найвагоміших результатів розвитку підприємств металургійної промисловості є досягнення позитивних зрушень у реструктуризації сталеплавильного виробництва: за період з 2003 по 2011 рр. у загальному обсязі виробництва частка виплавки киснево-конверторної сталі збільшилась із 49,8 % до 68,7 %, електросталі – з 2,8 % до 5,9 %, частка мартенівського виробництва скоротилась із 47,4 % до 25,4 % (табл.1) [5]. Однак, якщо зробити порівняння з іншими країнами світу, то можна зробити висновок про невідповідність технологічної структури металургійного виробництва світовим показникам. Частка мартенівського виробництва сталі у світі коливається на рівні 2 – 3% [11], а до 2015 р. цей показник буде становити менше 1%, в

європейських країнах від мартенівського виробництва сталі відмовилися ще двадцять років тому. Частка безперервного розливу сталі у загальному обсязі її випуску на вітчизняних підприємствах складає 41,3%, в той час як в Росії – 79%, Німеччині – 98%, Японії – 100%. В структурі вітчизняної металопродукції висока частка напівфабрикатів, катанки та арматурної сталі, тобто продукції з низьким рівнем доданої вартості.

За показником інвестицій в основний капітал на тону виплавленої сталі спостерігається негативна динаміка. Протягом 2007 – 2011 рр. цей показник зменшився на 34,3% з 387,4 грн./т. до 254,6 грн./т. За цим показником вітчизняні металургійні підприємства відстають від своїх основних конкурентів – Росії та Китаю – у 1,5 – 2,0 рази. При цьому варто зазначити, що на вітчизняних підприємствах капіталовкладення здійснюються в основному у доменний та сталеплавильний переділи, які пов'язані з виробництвом напівфабрикатів, в той час як в Росії та Китаї активно модернізується прокатне виробництво з орієнтацією на виготовлення високоякісної продукції (часто для конкретного споживача із заданими властивостями). За оцінками експертів, для того, щоб досягти рівня розвитку навіть російських металургійних підприємств, обсяг інвестицій в національну металургійну промисловість має становити не менше 25 млрд. дол. США. [7].

Людські ресурси. Вітчизняні металургійні підприємства характеризуються низьким рівнем продуктивності праці. Обсяг реалізованої металургійної продукції на одного працюючого у 2009 – 2011 рр. в середньому за рік становив 70 тис. дол. США, а у Росії в 1,9 рази більше – 130 тис. дол. США [12]. На виготовлення однієї тони сталі в Україні витрачається 52,8 люд.-год., тоді як в Росії цей показник складає 38,1 люд.-год., в Німеччині – 16,8 люд.-год. Виробіток сталі на одного робітника основного виробництва на вітчизняних металургійних підприємствах в 2 рази менше ніж у Росії, і, наприклад, в 4 рази – ніж в японській корпорації Nippon Steel [8]. За умови повної завантаженості металургійних підприємств з повним циклом продуктивність праці складає 200 – 250 т. сталі на одного робітника на рік, в той час коли на сучасних електрометалургійних міні-заводах з обсягами виробництва 1,5 – 2,0 млн т. сталі на рік цей показник становить 3000 – 4000 т. [4]. Низький рівень продуктивності праці, пов'язаний, перш за все, з технологічною відсталістю металургійного виробництва.

Ринкові ресурси. Незважаючи на те, що Україна входить у десятку потужних світових виробників та експортерів металопродукції, вітчизняні металургійні підприємства внаслідок високого рівня експортоорієнтованості практично повністю є залежними від світових тенденцій розвитку. У 2012 р. Україна займала 8 місце у світі по виробництву сталі [11], однак 24-те – по її споживанню на душу населення¹. Експорт металопродукції перевищує 70% загального обсягу реалізації (табл.2), а його товарна структура здебільшого є сировинною. Значну частку (до 40 %) українського експорту металів у 2011 р. склали: чавун переробний у чушках, зливки, напівфабрикати з нелегованої сталі, феросплави, відходи та брухт чорних металів. Практично відсутня номенклатура експорту високотехнологічної металопродукції: продуктів прямого відновлення залізних руд, листів плакованих із гальванічним покриттям та електролітичним оцинкуванням, прокату плоского з корозійностійкою нержавіючої сталі [13].

Позитивною динамікою протягом 2007 – 2011 рр. є зростання в 1,62 рази обсягів внутрішнього споживання металопродукції, однак при цьому, темпи зростання внутрішнього споживання вітчизняної металопродукції (1,5 рази) відстають від темпів надходження імпортованої – 1,9 рази (табл. 2).

Таблиця 2

Показники розвитку внутрішнього вітчизняного ринку металопродукції у 2007 – 2011 рр.²

Показники	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Обсяги реалізації металопродукції:					
млрд грн	141	177,1	127,4	179,2	232,8
у % до попереднього року	28,8	25,6	-28,1	40,7	29,9
Експорт металопродукції:					
млрд грн	99,3	139,5	95	131,9	170,1
у % до попереднього року	27,6	40,5	-31,9	38,8	29,0
у % до загального обсягу реалізації металопродукції	70,4	78,8	74,6	73,6	73,1
Загальний обсяг внутрішнього					

¹ Середньодушкове споживання сталі: в Україні – 121,0кг, США – 258,2 кг, Китаї – 427,4 кг, ЄС-27 – 294,0 кг.

² У розрахунки включені товарні групи 72, 73.

споживання металопродукції:					
млрд грн	58,2	62,5	46,4	69,5	94,3
у % до попереднього року	35,7	7,4	-25,8	49,8	35,7
Вітчизняна металопродукція для внутрішнього споживання					
млрд грн	41,7	37,6	32,9	47,3	62,7
у % до попер. року	31,5	-9,8	-12,5	43,8	32,6
у % до загального обсягу внутрішнього споживання металопродукції	71,6	60,2	70,9	68,1	66,5
Імпортована металопродукція для внутрішнього споживання					
млрд грн	16,5	24,9	13,5	22,2	31,6
у % до попер. року	47,3	50,9	-45,8	64,4	42,3
у % до загального обсягу внутрішнього споживання металопродукції	28,4	39,8	29,1	31,9	33,5

Гальмує внутрішнє споживання вітчизняної металургійної продукції і стимулює споживання імпортованої продукції перевищення цін на металопродукцію на внутрішньому ринку над цінами експорту металу. Так, станом на червень 2012 р. Середні ціни на внутрішньому ринку на холоднокатані та гарячекатані листи (рулони) були в 1,5 разу вищими за експортні світові ціни (Росія, Туреччина, *FOB* порти Чорного моря), а на найбільш популярні арматуру та катанку – в 1,3 разу [14].

У 2012 р. виробництво металопродукції в Україні порівняно з 2011 р. зменшилося на 5,2%, обсяги реалізації у грошовому вимірюванні – на 14,27%. Основна причина – істотне падіння попиту на метал на зовнішніх ринках, насамперед на ринках збуту української металопродукції і найбільше в Європі та Азії. У 2012 р. попит на сталь в країнах ЄС впав на 5,6%, а в Італії та Іспанії – на 12,6% і 11,9% відповідно, в Німеччині – на 4,7%. Протягом останніх років ситуація на зовнішньому металургійному ринку змінюється не на користь вітчизняних підприємств. Так, Туреччина, яка ще нещодавно була великим імпортером українського прокату, суттєво розширила свої виробничі потужності з виробництва металопродукції. За десять років Туреччина вдвічі наростила виробництво сталі і звела до мінімуму імпорту залежність. А за останні два роки турецькі металургійні компанії істотно збільшили потужності по плоскому прокату, які традиційно купувався в Росії та Україні. У найближчі 4-5 років турки планують запустити нові виробництва ще на 15 млн т. Для України це означає отримати потужного конкурента на всіх свої ключових ринках збуту металопродукції в Європі та Близькому Сході. Крім Туреччини, серйозним конкурентом українських виробників металургійної продукції на зовнішніх ринках може стати Іран. Зараз близько 70% імпорту металу ця країна забезпечує з країн СНД (Казахстан, Росія, Україна). У найближчі 4 – 5 років Іран планує збільшити виплавку металу до 48 млн т. проти існуючих 14 млн т., тобто більше ніж у три рази [15].

Висновки. Викладені результати порівняльного аналізу конкурентоспроможності вітчизняного металургійного виробництва дозволяють констатувати, що проблеми металургії полягають не тільки в спаді зовнішнього попиту на український метал. На початку світової фінансової кризи падали всі види сировинних активів. На даний момент спостерігається падіння цін і попиту лише на метал, а нафта, золото та американський долар - зростають. Тому країни з енерговитратою економікою, у тому числі і Україна, опинилися у скрутній ситуації. З одного боку, падає попит і ціни на основну експортну продукцію, з іншого – виробляти її стає все дорожче. Ціни на основний український імпорту (російський газ і нафту) зростають, а на основний експорт (метал) падають.

Для збереження металургійними підприємствами досягнутих позицій в економіці країни і на світовому ринку металопродукції та забезпечення випуску конкурентоспроможної продукції необхідним є невідкладне широкомасштабне технічне переозброєння виробництва з метою впровадження ресурсо- та енергозберігаючих технологій, розширення якісного та розмірного асортименту готового прокату з високим рівнем переділу, перш за все, для задоволення потреби внутрішнього ринку. Враховуючи, що реалізація великомасштабних проектів технічного переозброєння галузі довгострокова по часу і вимагає великих капіталовкладень необхідним є втручання держави у розв'язання визначеного кола проблем. На державному рівні необхідним є прийняття комплексу заходів щодо створення умов розвитку бізнесу та прискорення темпів

оновлення металургійного виробництва на інноваційній основі, а також забезпечення гарантованого збуту високоякісної металопродукції на внутрішньому національному ринку.

Література:

1. Мазур В. Металлургия Украины: состояние, конкурентоспособность, перспективы / В. Мазур //Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.sostav.ua.news/2010/03/02/8/29805/>
2. Сборник технико–экономических показателей горнодобывающих предприятий Украины в 2009 – 2010 гг. / Е.К. Бабец, Л.А. Штанько, В.А. Салганик и др. – Кривой Рог: ГП НИГРИ, 2011. – 319 с. УКРРУДПРОМ. Офіційний сайт. Режим доступу: <http://www.ukrrudprom.ua>
3. Никифорова В.А. Стратегические направления промышленной политики в металлургической отрасли Украины в посткризисный период / В.А. Никифорова // Экономика промышленности. – 2012. – №1-2. – С. 82-86.
4. Звіт про виконання «Державної програми розвитку та реформування гірничо–металургійного комплексу на період до 2011 року» / Державне агентство України з управління корпоративними правами та майном. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ppa.gov.ua/files/zvit/zvitgmk2011.docx>
5. Воробйов С.Л. Пріоритети та інструменти модернізації металургійної галузі України // С.Л. Воробйов, О.В. Собкевич //Стратегічні пріоритети. – 2012. – № 4 (25). – С.118 – 124.
6. Обзор черной металлургии Украины (1998–2011 гг. и прогноз до 2020 г.) [Электронный ресурс] / Исследовательская группа «ИнфоМайн». Объединение независимых экспертов в области минеральных ресурсов, металлургии и химической промышленности. – 2011. – Режим доступа к статье. – http://megaresearch.ru/files/demo_file/10143.pdf.
7. Центр дослідження корпоративних відносин. Офіційний сайт.// Режим доступу: <http://corporativ.info>.
8. Исследование. Проблемы и перспективы горно–металлургического комплекса Украины. //Режим доступа: <http://corporativ.info/?/review/3839/>
9. Оприщенко И. Перспективы ГМК–2013: дно пройдено, впереди умеренный подъем / И.Оприщенко // Электронный ресурс. Режим доступа: www.ugmk.info
10. Всесвітня організація виробників сталі. Офіційний сайт // Режим доступу: <http://www.worldsteel.org>
11. Чирва Р. У світовому рейтингу Україна пасе задніх / Р.Чирва // Профспілкові вісті. – 2011. – 08.07. – Режим доступу: <http://www.psv.org.ua/arts/suspilstvo/view-432.html>
12. Собкевич О.В. Реструктуризація промисловості України у процесі посткризового відновлення / О.В. Собкевич, А.І.Сухоруков, В.Г.Савенко та ін.. – К.: НІСД, 2011. – 54 с.
13. Дані ДП «Держзовнішінформ» // Товарний монітор. Кон’юнктура. – 2012. – № 20. – С. 20–21.
14. Стратегічні оцінки. – №179. Електронний ресурс. Режим доступу: www.kuchma.org.ua